

ИНСТИТУЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА КАЧЕСТВОТО ВЪВ ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ

Доц. Д-р Нено Павлов
Стопанска академия “Д. А. Ценов” – Свищов
Република България

“Качеството е отговорност и ценност на всеки
преподавател и студент.
От вашата мисия се ражда стратегията Ви за
качеството”

Резюме: В контекста на глобализацията на висшето образование през 80-те години на 20 век във висшите училища (ВУ) на Европа, като приоритетен проблем се извежда качеството на обучението и оценяването на програмите. През последното десетилетие проблемът за качеството възниква и в българските висши училища под въздействието на две групи фактори: вътрешни и външни. Те налагат необходимостта от изграждането на система за осигуряване и развитие на качеството във висшите училища с цел поддържане на конкурентноспособността им на интелектуалния пазар.

Ключови думи: качество на обучението, система за качество, висши училища, учебни програми

JEL класификация: A23

Abstract: In the context of globalization of higher education during eighties of 20th century in European universities, the quality of teaching and assessment of programs is taken as priority problem. During last decade, under the influence of two groups of factors - internal and external, the quality problem arises in Bulgarian universities too. This necessitates establishment of a system for security and development of quality at universities in order to maintain their competitive power at the intellectual market.

Keywords: quality of education, quality system, universities, programs

JEL: A23

Процесът на глобализация във всичките сфери на човешкото общество, с произтичащите от него позитивни и негативни последици, е детерминиращ фактор за настъпилите промени. Теорията и практиката на глобализацията е в причинно-следствена връзка с настъпилите изменения в ценностната система на хората, в разбирането им за света и бъдещето. В този процес образованието играе ролята на катализатор и способства по своеобразен начин за глобализацията на човешкото общество. Със своята мисия, цели, задачи и практическа реализация, то се идентифицира като синоним на знанието, културата и цивилизацията. В действителност цивилизациите се отличават една от друга и по това, в каква степен разработват и прилагат достиженията на образованието и науката. Тяхното развитие поставя границите между отделните цивилизации и общества.

В контекста на глобализацията на висшето образование през 80-те години на 20 век във висшите училища (ВУ) на Европа за приоритетен проблем се извежда **качеството на обучението и оценяването на програмите.**

През последното десетилетие проблемът за качеството възниква и в българските висши училища под въздействието на две групи фактори:

- **вътрешно-обусловени фактори**, свързани с възникването и проявлението на дестабилизиращи сили в образованието като:
  - масовизацията чрез увеличаване мрежата от учебни заведения и приема на студенти, поради повишеното търсене на образователни услуги и структурните преобразования на икономиката;
  - диверсификацията посредством разнообразяването на учебните програми, специалности, форми и технологии на обучение, многообразието на образователните възможности и потребности на контингента на обучаваните и др.;
  - либерализацията, осигуряваща законовата основа за възникването на частни и чуждестранни университети, на институции за частни образователни услуги, за разширяване на академичната автономия на висшите училища, финансовата самостоятелност и академичното предприемачество, вкл. по линията на платеното обучение;
  - неефективността на елитарната система и нейните организационни структури, акцентираща върху контрола за качеството на входа и занижения одит на изхода, допускащ масово дипломиране при занижени критерии и изисквания, неконкурентност на випускниците на европейския пазар на труда
  - формирането на хроничен недостиг на финансови средства за издръжка на висшите училища, налагащи прегрупиране на академичните приоритети и въвеждането на режим на икономии, внасяща демотивация в академичния персонал, физическо и морално износване на материалната база;
  - недостигът на институционален и образователен капацитет, особено в нововъзникващите висши училища, водещ до принижаване на академичните критерии и влошаване на професионалната подготовка;
  - склонността към внасянето на чужди образователни модели и програми, неотговарящи на националните условия, традиции и идентичност на българско образование;
  - липсата на култура на самооценяването и придържането към външните стандарти, към отчетността, а не към развитието и усъвършенстването.

- **външно-обусловените фактори** са сигналите, задавани от външната среда:
  - променящият се глобален пазар на труда в посока на разширяване на трудовата мобилност на специалистите и взаимното признаване на образователните и професионалните квалификации, еквивалентността на дипломите и на периоди от обучението;
  - оценката на търсенето и предлагането на образователните услуги на ВУ в зависимост от качеството, конкурентноспособността и пазарните потребности;
  - отварянето на образователната система към европейските и международните образователни структури, съпроводено с разширяване на академичната мобилност на студентите и преподавателите;
  - нарастналата необходимост в глобален аспект от взаимно доверие между институциите, предлагащи висше образование, относно качеството на програмите, обучението и придобиваната квалификация;
  - трансформиране на качеството в стратегия на оцеляването и на академичния просперитет на образователните структури.

Всички тези фактори налагат необходимостта от изграждането на **система за осигуряване и развитие на качеството във висшите училища** с цел поддържане на конкурентноспособността им на интелектуалния пазар.

Качеството на образованието е пригаждането на институцията към мисията, визията и целите, базирано на непрекъснатото усъвършенстване на академичното обучение, на научно-изследователската дейност и услугите за обществото. То е феномен на еволюцията, промяната и придвижването на училището към хоризонта на бъдещето и динамично променящите се цели. Качеството е пространството, в което се пресичат социалните потребности и интереси на личността (студентите), обществото (представявано от държавата), висшето училище (представено в учебния процес от конкретния преподавател), потребителите на кадри (фирмите и организациите). То интегрира в себе си поставените цели, инвестираните ресурси (материални, интелектуални, времеви, финансови и информационни) и получените крайни резултати на изхода на академичните дейности.

Качеството следва да бъде определящата характеристика в устойчивото развитие на училището и ключовото послание към академичния състав.

В приложен аспект управлението на качеството във ВУ включва използването на механизми за:

- въвеждане на високи, пазарно ориентирани академични стандарти, хармонизирани с водещите европейски университети;
- подобряване качеството на предлагания диверсифициран портфейл от образователни услуги;
- изграждане, поддържане и използване на информационен масив за осигуряване на качеството;
- одитингът на резултатите за качеството и съответствието му на стандартите, наложени от външната икономическа среда;
- отчетността за ефективното използване на ресурсите за осигуряване на качеството.

За целта от общата стратегия на ВУ се извежда **институционалната стратегия по качеството**, която включва дейности по наблюдението, осигуряването, поддържането и контрола. Тя обосновава целите и образците на управлението на качеството както на университетско равнище, така и на ниво факултет, департамент и катедра. Стратегията трасира посоката на развитие и

саморегулиране на училището, основано на професионалната отговорност на целия персонал за повишаване на качеството чрез въздействието върху всички страни и фактори, които го определят.

Стратегията дефинира съпричастието на академичното ръководство към поддържането на качеството. Тя дефинира заданията към институционализираната **Комисия по осигуряване на качеството и стандартите** при ВУ, ръководена от зам. Ректор. Комисията внася доклади, анализи и мотивирани програми за подобряване на качеството в Академическия съвет. Тя поддържа комуникацията с лицата, определени да отговарят по въпросите на качеството на различните управленски равнища (институция, факултет, катедра), както и с обслужващия персонал при изпълнението на подкрепящите задачи в рамките на своите задължения. Комисията инициира изграждането на информационна мрежа за управление на качеството, свързваща централния компютър с персоналните компютри или терминали във факултетите и катедрите. Тя поема и функциите по организацията на периодичната акредитация на Академията и специалностите.

Стратегията по качеството следва да се приеме от целия академичен състав, така щото да **“влезе” в техния работен режим, да се превърне в част от университетската професия, задълженията в учебния процес и развитието в академичната кариера**. Тя трябва да се възприема от академичния състав като определящ критерий и предпоставка за ефикасността на модела на успешния университет. Тя следва да налага културата по качеството като ценност и стил на работа във ВУ чрез:

- издигане реалния авторитет и влияние на преподавателите в професионалната среда, бизнеса, публичните структури и обществото като цяло;
- повишаване качеството на подготовката на студентите като ресурс на входа с техния интелектуален потенциал и участие в активното усвояване на знанието по учебните програми, с равнопоставеността им в академичния диалог с преподавателя;
- повдигане качеството на процеса на обучението, базирано на приложението на новите информационни и образователни технологии, на подготовката “чрез правене” в и извън университета;
- повишаване на пазарната стойност и международния престиж на специалностите (програмите);
- активното участие в националната, ведомствената и международната наука.

Много съществени характеристики на институционалната стратегия по качеството на ВУ е утвърждаването на:

- прозрачността на академичните процедури, което ще рече студентите да имат информация за свободен избор на най-качествените програми, обучение, академични курсове и преподаватели, отговарящи на техните квалификационни потребности и на изискванията на бъдещите им потенциални работодатели;
- стимулиране развитието на всяка академична структура на ВУ, “сътворяваща качеството” във всички етапи, компоненти и процеси, свързани с обучението и подготовката на студенти.
- търсене на персонална отговорност за качеството на всички университетски равнища, вкл. персонализиране на отговорността на нива преподавател, учебна дисциплина и катедра;

- поставяне в променената образователна среда (особено след Болонската декларация 1999 г.) студента с неговите нови роли в учебния процес, права, задължения и отговорности в академичния живот.

На практика в институционалната стратегия по качеството могат да се заложат различни подходи с доминиращи **академични или пазарни измерения**.

В първия случай акцентът е върху абстрактното академично качество, оценявано от университетската общност спрямо наложения академичен стандарт, поставящ във фокуса качеството на обучението като процес.

Във втория случай, качеството на образователния продукт се оценява на пазарна основа и по пазарни правила, респ. чрез т.нар. пазарни индикатори за качеството – степен на реализация на випускниците на пазара на труда, оценката на потребителите на кадри за качеството на учебно-преподавателската работа, търсенето на висшето училище от кандидат-студентите за обучение, позициите и рейтинга на ВУ в европейската мрежа за взаимно признаване на дипломи, квалификация и периоди на обучение във висшето образование, пазарната реализация на научните продукти на изследователските екипи.

Пазарният подход оценява “продаваемостта” на випускниците и възможностите за професионална кариера в един несигурен свят.

Дългогодишният ни опит показва, че реално в университетския мениджмънт по качеството не може да се прилага само единия подход. Може би единствено комбинираното им използване може да покаже пътя към свързването и приспособяването на дейността на ВУ към променящата се външна среда и конкуренцията на интелектуалния пазар.

Институционалната стратегия по качеството на ВУ може да включи и интерпретира различни компоненти на академичните дейности, участващи в “производството” на образователния продукт, както и съответствието им на университетските, националните и европейските стандарти.

Първо, мисията, целите и философията на образованието във ВУ. Това ще рече, да се персонифицират образователните технологии, компетенциите и квалификацията на завършващите студенти, т.е. какво те трябва да знаят и да могат да правят, за да се реализира публично обявената мисия. За целта се въвеждат пазарно ориентирани вътрешноуниверситетски стандарти за обучение по отделните специалности, чрез които студентите активно се интегрират в системата (подготовката на учебната документация, организация на учебния процес, на семестриалния контрол и изпитните процедури и др.).

Второ, технологията на приемане, промяна и осъвременяване на специалностите, програмите по учебни дисциплини и учебни модули в съответствие с търсенето на пазара на специалисти.

Трето, научното обслужване на преподаването, развитието на педагогическата квалификация на преподавателите, въвеждането на ясни правила за развитие в академичната кариера и мотивация за активно участие на академичния състав в учебния процес като ресурс на качеството.

Четвърто, информационното осигуряване на системата за контрол на качеството. Тя изисква подходящ мениджмънт на събиране, съхраняване, анализ и използване на информацията, получавана от студенти, фирми-работодатели, публични структури и общностите, които използват услугите на ВУ. За предпочитане е информацията да се отнася за **процеса и резултата на изхода, а не толкова за изискванията на входа** като ниво на подготовка на кандидат-студентите, налична литература в библиотеката, брой на

хабилитираните лица в катедрените екипи, разполагаеми компютърни и мултимедийни системи, ефективни връзки с бизнеса и социалната практика.

Пето, университетската система за анкетиране на студентите и оценка на постигнатите образователни стандарти. Използва се обобщаваща анкета за отношението на студентите към институцията като цяло, специалността, програмите, учебния курс, преподавателя и технологията на обучението. Целта е да се установи доколко се реализира мисията и целите на ВУ в процеса и доколко студентите самостоятелно достигат до научното знание и усвояват професионалните компетентности.

Шесто, външното рецензиране и експертната оценка на учебните програми за обучение по квалификационни степени, вкл. като теми, литература, казуси, делови, компютърни игри и др. интерактивни методи на обучение. Чрез получените бележки, коментари и рецензии се внасят необходимите промени и се контролира качеството на изпълнението им.

Седмо, въвеждането на външния одит чрез присъствие на учебни занятия и изпитни процедури на външни експерти и представяне на експертен доклад за качеството на преподаването и нивото на подготовка на студентите.

Осмо, въвеждането на системата на т.нар. външно изпитване от академични преподаватели или експерти от бранша най-вече в бакалавърското и магистърското обучение с възможност за професионално ориентиране и даване на препоръки за работа от външните экзаминатори.

Девето, системата за вземане на решения по осигуряване на качеството, вкл. чрез децентрализиране на университетския мениджмънт. Тя зависи от целостта на изградения модел за качество във ВУ, от внедрения качествен одит и контрол, от честотата на наблюденията (месец, семестър, година или тримесечие), от комуникацията и връзките с външната среда.

Десето, утвърждаването на институционалната самооценка като универсално средство за управление на качеството във висшето училище. Тя е свързана с изготвянето на периодични доклади по показателите на самооценяване на академичните дейности, разработени във ВУЗ или от националната агенция за акредитация. Осъществява се от институционализирани вътрешноуниверситетски комисии или външни независими експерти по качеството, вкл. от чуждестранни училища.

За реализиране на институционалната стратегия по качеството е необходимо всяко управленско ниво във ВУ да задава рамковата стратегия на по-долните нива, които да дефинират собствените си стратегически цели и намерения за подобряване на качеството. Необходимо е въвеждането на работещи системи за контрол на качеството и мотивационна среда за организиране на нововъведенията. Това ще направи ВУ по-адаптивно, гъвкаво, професионално отговорно пред обществото, с видими резултати пред студентите, преподавателите, фирмите-работодатели, институциите на трудовия пазар.

В порядъка на обобщение може да се заключи, че реализирането на институционалната стратегия по качеството е краткият път за самоорганизирането (самоуправлението) на ВУ и постигането на висока конкурентност на образованието, за успешното приобщаване на академичните структури към глобалното образователно пространство в Европа и света.

Литература:

1. Бояджиева П. Университетска автономия и академична отговорност, София, 2000
2. Бренан, Дж., Р. Уилямс, Оценяване и акредитация на българското висше образование, С., 1988
3. Кристоферсън, Д., Сюрсок, А., Уерстерхайдън, Д., Наръчник по осигуряване на качеството: процедури и практики, С., 2000
4. Многофункционална програма ФАР за висше образование. Европейски измерения в институционалното управление на качеството. Европейска фондация за обучение, София 2000
5. Радева М. и др., Университетът, УИ "Св. Кл. Охридски", София 1999.
6. Knight, J., Internalization of Higher education in quality and internalization in Higher education. Paris, OECD, 1999
7. Scott, P., Massification internalization and globalization un P. Scott (Ed). The globalization of Higher education. Buckingham. SRHE/OU Press, 1998